

Розділ II. ТЕОРЕТИКО-МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Part II. THEORETICAL AND ARTISTIC ASPECTS OF THE UKRAINIAN CULTURE

УДК 780.633.1(477.86)

ДЗВОНАРСТВО ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ ПОКУТТЯ

Кіндратюк Богдан Дмитрович – доктор мистецтвознавства, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»,
м. Івано-Франківськ
orcid.org/0000-0002-8040-4034
doi.org/10.35619/ucpm.vi26.21
bohkind@ukr.net

На основі широкого кола джерел уперше виокремлено побутування дзвонів і функції їхньої музики в історико-географічному регіоні України Покуття. Окрім церковного використання перед, під час і після богослужень, ці унікальні інструменти, як і споруди для них, виконували важливу роль у світському житті. Показано прагнення парафіян мати набори дорогих у всі часи дзвонів. Згадано окремі пам'ятки відливицтва на теренах краю. Специфіка побутування дзвонів і їхніх звучань у різних ситуаціях знайшла відлуння в народній культурі Покуття, творчості його прозаїків і поетів, майстрів візуальних мистецтв, композиторів.

Ключові слова: дзвони, дзвінки, дзвоніння, дзвіниці, Покуття, богослуження, світське життя, відливання, функції дзвонів.

Актуальність теми. Окреслення особливостей України в час їх нівелювання через стрімкі негативні глобалізаційні процеси, як і потреба поступу в руйнуванні загарбницько-імперського московського міфа *русскава міра* підсилюють актуальність розгляду особливостей етнорегіонів нашої держави. Для цього важливо показати розвій тут такого визначального чинника історії культури, мистецтва, фольклору й моральності як феномена дзвонів, церковних і світських дзвонів тощо.

Огляд використаної літератури. Під час написання монографії *Дзвонарська культура України* [22] нами вже приверталася увага до питання висвітлення особливостей її дзвонів і дзвонів, окреслювалися в цій праці й окремих публікаціях прикмети побутування музики дзвонів у таких локальних етнографічних підрозділах українського народу на Прикарпатті (Івано-Франківська область) як Бойківщина [24], Гуцульщина [21]. Дещо згадано про дзвонарство Покуття [20, 23]. Усе ж час, що минув, приніс нові кампанологічні розвідки, відшукалися невідомі раніше джерела [4, 16, 27] і факти, висвітилося їхнє нове бачення [11, 16, 35, 40]. Відповідно постала потреба їхньої сучасної систематизації.

Метою статті є характеристика, на основі комплексу кампанологічних джерел із цього ареалу Прикарпаття, такого культурологічного явища, як дзвонарство Покуття (Покуте). У джерелах XVII–XVIII ст. так називався весь південно-східний «кут» Галичини між ріками Дністер, Черемош і Карпатами.

Виклад матеріалу дослідження. В українській народній культурі збереглося чимало переказів, у яких мовиться про дзвони й дзвоніння, їхнє виникнення та призначення. У давній оповіді з Городенківщини (район згаданої області) розказують про бідного юнака, який у час, коли ще Христос перебував на землі, милувався квітами. Одна з них мелодійно задзвеніла й попросила зробити її з металу, щоб вона своїм голосом приносила радість усім людям. Хлопець виконав прохання. «Так постав перший дзвін. З того часу гомонять дзвони по світу» [44; 4]. Їхню сутність, як і церковних дзвонів, добре відображає приповідка з Галичини: *Дзвін, то голос Божий* [13; т. 1; 764]. Тому відзначається головне призначення такого звучання дзвонів: *Дзвін до церкви кличе!* [13; т. 1; 764], *Дзвін людей до церкви скликає* [13; т. 3; 698]. Зачувши його, належало як і перед Хрестом, відповідно до звичаю, зняти шапку (капелюх) і перехреститися. Бажання парафіян мати великі й голосні дзвони нерідко огорталося народними переказами, що поповнювалися різними деталями. Парафіяни Великого Ключева на Коломийщині «схотіли купити такий великий і голосний дзвін, якого не було в наших селах. Ціле село скидало гроші». Після його придбання в Києві («бо там були найліпші») звуки дзвона було чути аж у Коломії. Коли дзвін пропав у вирі I Світової війни, то чоловік із цього села впізнав того дзвона в якомусь угорському місті [18; 8]. Мабуть, такі перекази мали у своїй основі певні історичні факти, деталі яких із часом утрачалися, доповнювалися і фольклоризувалися.

Звучання дзвонів кожного села чи міста мало свої особливості, воно надовго запам'ятовувалося. Про це дізнаємося з коломийки, яку співали опришки, коли їх вели на страту: «Вже нас більше не погонять зі стричком на шиї, / Вже нам більше не задзвонять дзвони Коломий» [42; 264]. З іншого такого твору довідуємося про її ратушні дзвони (їх нині замінено електронним пристроєм): «В Коломий на ратуші, / Там дзвони дзвонили. / А шандарі гайдамаків, / Робити гонили [34; 1].

За кількістю дзвонів у парафії уявляємо її заможність, насиченість довкілля їхніми звуками. Їх множило й взаємодоповнювало вже в середньовічних містах Покуття близьке розташування монастирів, християнських храмів різних конфесій, ратуш. У переддень великих свят і в ході їхнього відзначення із замків, разом із гарматами, звучали дзвони костелів і церков. Із часом навіть на сільських дзвіницях формувались їхні комплекти (за актом від 24–26 червня 1833 р. деканальної візитації парафії в с. Долині (Тлумаччина) на дзвіниці було чотири дзвони, п'ятий малий (сигнатурка) висів під куполом церкви [28; 28]). Громадський і культурно-освітній діяч, педагог, літератор, видавець Теодор (Федір) Білоус (1827–1892 рр.) спонукав своїми студіями, опублікованими 1877 р. у Коломий, до покращення церковного храмового будівництва й збільшення кількості великих, а значить гучніших, далеко чутних дзвонів [9]. Адже чим вони важчі, тим густіший, значущіший звук, а значить і сила його впливу. Такі дзвони були особливим предметом гордошів.

У християнських общинах Покуття від часу їхнього давнього заснування дбали за біла, клепапа, дзвони, дзвінки, клепачки («бузьки»), три- чотири- п'ятидзвони (сигнатурки), «гонги», бубенці. У Страстний тиждень билом чи клепалом підміняти канонічне биття у дзвони, у його четвер підлітки «страшили Юду» тріскавками, клепачками. Церковне кадило подзвонювало ланцюжками чи прикріпленими бубенцями. Широке церковне й світське розповсюдження мали дзвінки. Звісно, серед згаданих музичних інструментів із групи ідіофонів головне місце посідали духовно й матеріально дорогі в усі часи дзвони. Окрім своєї сакральної-обрядової функції, вони виконували й широкі світські «обов'язки». У писемних джерелах знаходимо чимало відомостей про використання в громадському побуті покуттян дзвонів і дзвонів для биття на сполох із найрізноманітніших причин. Дзвонінням «на гвалт» збирали громаду й проганяли переслідувачів. Здавна удари дзвонів нагадують про швидкоплинний час: його безпосередньо відміряють годинникові дзвони, а церковні відзначають добове коло богослужень і найурочистіші його місця (зауважимо, що в монастирях Служби Божі відбувалися цілодобово). Окремі вдарання чи мелодії вежових годинників, церковні дзвоніння, що нерідко поєднувалися з богослужбовими співами, нерозривно пов'язані із загальною акустичною палітрою ще середньовічного міста. У ньому склався порядок виборів у магістрат. У їхній послідовності поважне місце, як відомо, належало церковним і ратушним дзвонам [22].

Особливу роль мало биття у дзвони під час військових дій, адже віддавна в систему укріплень міст і великих сіл входила вежа зі сполошним дзвоном (його часом поміщали на в'їзній брамі-вежі). Покуття страждало від частих татарських набігів, тоді дзвони били на сполох і стріляли вістові гармати (про значення ратних дзвонів каже те, що вони, як на ту пору, були вельми великими). Подібно їх використовували в укріпленнях усього Євразійського континенту. Тільки вздовж Дністра замки збудували 1439 р. у селах Михальче й 1649 р. у Раковцях, у першій пол. XVII ст. звели твердиню в Чернелиці, у XVII ст. – у Монастирці (населені пункти на Городенківщині), у XVI ст. у Паланичах (біля Тлумача) і 1531 р. у Нижневі (Тлумаччина) [35; 19–20]. З її ареалу відомі Жуківський, Обертинський і Товмацький (Тлумач) замки [27; 74]. Усередині них, зазвичай, були церква, будинки урядників, окремих вельмож. Замок вартували сторожі (удень біля воріт і на вежах) і кликуни (ходили вночі й «кликали»). При потребі сигнал тривоги давали гучним дзвоном. Тоді ті, хто працював поблизу на полях, ховалися за його стінами, готувалися до оборони.

Сполошні дзвоніння могли звучати й тоді, коли товмацький в'їт із лавниками в час Хмельниччини стали на чолі селян повіту й організували «збройний похід із корогами й музикою на замок у Палагичах... Розбили й знищили до решти й запаскудили місцевий костел» [16; 261]. Мабуть били на сполох у свої дзвони й оборонці цієї твердині. Якщо нападаючі принесли значну шкоду католицькому храму, то чи не розбили або зняли його дзвони?

Для розвитку дзвонарського мистецтва Покуття певне значення мали міжнаціональні й міжконфесійні впливи. Ще в грамоті від 22 березня 1443 р. польського короля Владислава III Ягеллончика (1424–1444 рр.) «греко-руському духовенству», урівнювалися права руського народу (так називали тоді українців) із польським, у т. ч. у застосовуванні дзвонів: «Усі права, свободи, способи, звичаї та всякі свободи на вічні часи дати дозволяємо» [4; 56]. Пізніше королівські грамоти теж дарували деякі права, що уможливлювали українцям публічно виконувати свої обряди, зокрема бити у дзвони при похоронах. Дозволили православним святкувати відповідно до старого календаря

та заборонили примусово приймати нове римське літочислення грамотою польського короля Стефана Баторія (1533–1586 рр.) від 21 січня 1584 р. Такі санкції певною мірою торкалися дзвонів і дзвонів, які застосовувалися під час свят [5]. Тобто поява час від часу подібних документів промовляє за утиски, які терпіли українці. Ксьондзи забороняли, навіть, греко-католикам бити у дзвони в день св. Пасхи в разі, якщо вона припадала раніше від католицької та збігалася з останніми тижнями посту в християн західного обряду. Про функції дзвонів і міжнаціональне пригнічення стосовно їхнього використання згадував А. Петрушевич (1821–1913 р.). Обмеження в застосуванні дзвонів було одним із засобів колонізації на цих теренах, де місцеве населення, навіть залучали в його релігійні свята до важких робіт, а русинам забороняли «вдаряти у дзвони» [7; 451]. Ще в другій пол. XVIII ст. не дозволяли дзвоніння тоді, коли вірні латинського обряду відзначали Велику п'ятницю чи суботу, або, навпаки, поляки використовували їх у дні, коли цього не прийнято робити в українців-галичан (про це мовилося в скаргах руських деканів серед переліку інших утисків, насильницьких заходів у 1758–1765 рр.). Як зауважено в Літописі А. Петрушевича, хоч було погоджено умову стосовно утримання від використання дзвонів у час пам'яті про розп'яття та смерть Спасителя, проте взаємодомовленості поляки не дотримувалися, позаяк у костелах, без всякої потреби, наказували бити у дзвони в дні скорботи за Христом, викликаючи цим обурення серед народу [7; 459]. Наслідком міжконфесійних протистоянь стало те, що Сейм Речі Посполитої 1768 р. визначив права православних і протестантів. У четвертому параграфі ухвали писалося, що «церкви греко-неуніатські, костели дисидентів, також дзвіниці ... можна було вільно ремонтувати і створювати нові»; наступний пункт дозволяв безперешкодне проведення обрядів («церемоній») [2; 608]. У Речі Посполитій застосовувати протестантам дзвони для різних потреб, водночас із користуванням католицькими школами, дозволялося тільки декретами 31 грудня 1783 р. й 8 січня 1784 р. [6; 201]. Наприкінці XVIII ст. на теренах Галичини знову документально підтверджувалися, уже австрійським кайзером, рівні права греко- і римо-католиків [3; 1].

Як бачимо, з автохтонним населенням теренів Покуття віддавна проживали представники багатьох інших національностей, які не відразу мирно співіснували між собою. Усе ж іноземці, які відвідували Україну, часом відзначали, що в Польській державі люди семи різних конфесій (римо-католики, реформатори, лютерани, українська, вірменська, менонітська чи анабаптистська, єврейська) мали вільне виконання своїх обрядів [43; 92–93]. Тобто особливістю звукової палітри Покуття було її насичення різними дзвоніннями. Приміром, на кінець XVIII ст. у літописній Тисмениці було майже шість церков, а також тут жили представники інших етнічних спільнот, які мали свої храми: вірменська церква, римо-католицький костел св. Миколая, який відвідували поляки й німці [11; 200–201].

Вельми важкі дзвони іноді відливали біля храму, а менші, які легше було привезти – купували, як і складові дзвонової бронзи – мідь й олово для місцевого виробництва. У Західній Україні в XV–XVII ст. розвивається, як встановив М. Грушевський, кілька головних ярмарків. Вони служили потужним рушієм торгового обороту й економічного обміну. Адже сюди прибували купці з різними товарами. Ярмарки проводилися не тільки у Львові, Луцьку, Камінці, а й у Снятині [16; 97]. Він був торговельним центром Покуття, Камінець – південного Поділля, що разом служили дальшими етапами в обміні східного й західного товару [16; 99]. Якщо про початок усіх ярмарків, приміром, у Станиславові (нині Івано-Франківськ) у другій пол. XVII ст. традиційно оповіщав ратушний дзвін [8; 13], то чому так не могло бути в значимішому тоді Снятині чи інших покутських містах?

Дзвони на Покуття привозилине лише з Австрії, Львівщини, сусідньої Калушини (Бойківщина) чи інших місць відливання, а й на Покутті віддавна працювали майстри цієї унікальної справи. Вони володіли секретами складного в усі часи виготовлення цих феноменальних інструментів. Чи не на теренах Покуття працював відливник дзвонів Заболотовський, з робіт якого знаємо про дзвін 1722 р. із костелу в Заболотові? [17; 115]. Чудовий рельєф на корпусі мав дзвін 1780 р. із села Хлібичин (Коломийщина) [17; 69]. Відомо про дзвін із 1848 р. (нижній діаметр 79 см, вага 305 кг) виготовлений Ф. Чальчинським у Тисмениці для тамтешньої церкви [17; 127]. Відшукано нові цікаві відомості стосовно покутського дзвонарства, зокрема про збереження сміливцями Нижнього Вербіжа (Коломийщина) дзвонів у час II Світової війни, про їхнє відливання (два з нижнім діаметром 47 см, а третій дещо менший) в 1946–1948 рр. місцевими майстрами на подвір'ї газди В. Федоришиного [15; 105]. За взірць був дзвін із сусіднього Сопова [45]. Краєзнавці продовжують збір відомостей про закопані в час лихоліть дзвони, коли їх, як безцінні пам'ятки громад, ховали від ворога [14].

Узвичаєно для дзвонів покутяни будували спеціальні споруди. При цьому дбали, передусім, про їхню міцність, зручність при грі, намагалися якомога вище піднести їх над місцевістю для якомога дальшого поширення дзвонів. Побутували й інші функції дзвіниць. Навіть, як відомо з церковної візитації 1833 р. у с. Долина (Товмаччина) у дзвіниці на вимогу австрійської влади

влаштували трупарню (грабарню). З огляду на масові епідемії, тут зобов'язали тримати померлих, а тоді їх ховати. Щоправда, народні звичаї виявилися сильнішими від австрійських законів і цього не завжди дотримувалися [28; 28].

У кожному регіоні України побутують свої звичаї, пов'язані з билами, дзвонами та дзвоніннями, й особливості стосовно їхнього використання. Повсюдно люди довідувалися про смерть тієї чи іншої людини не тільки через принагідне усне передавання сумної звістки, а й за своєрідним «похоронним» биттям церковних дзвонів. Таке узвичаєне повідомлення про смерть відрізнялось іншою комбінацією ритму, повільнішим темпом, своєю кількістю та тривалістю «стихів». Часто для траурних потреб використовували не три дзвони, а лише один. Таке дзвоніння сповіщало про вік і стать померлої особи. Якщо на Лемківщині характерне звучання всіх дзвонів повідомляло верховинців про смерть літньої людини, а найменший дзвін сигналізував про втрату дитини, то на Покутті, як і Поділлі, зазвичай, найбільшим дзвоном сповіщали про смерть особи чоловічої статі, а звуками середнього – жінки [30; 97]. І досі, кому відмовляють у праві подзвону, є самогубці.

Ще в I пол. XX ст. у Західній Україні не тільки перед Службою Божою били у дзвони на знак, що вона починається, а й «кожної суботи, а також і перед кожним святом, увечері після заходу сонця, церковний слуга-паламар дзвонив дзвонами на знак, що надходить свято» [32; 111–112]. Як розповідають в Озерянах (Тлумаччина), дзвоніння в ті часи в українській і польській церквах відрізнялися [23; 138].

Як засіб укріплення віри в задумане, зокрема оздоровлення, а тому один із видів узвичаєного світського використання дзвонів, уважаємо дозвіл усім бажаючим на Великдень бити у дзвони. Серед звичаїв і обрядів українських пасічників Карпат і Прикарпаття займали шановане місце дзвони й церковні дзвоніння [32; 82]. Нині традиція дзвонити протягом трьох Великодніх днів зафіксована в багатьох селах, приміром у Кутищах (Тлумаччина) [23]. Водночас пояснюють традицію тим, що штатний дзвонар фізично не міг би це робити протягом усього Світлого тижня. А ще таким чином давали можливість кожному долучитися до прославлення Христа. Із часом серед тих, хто пробує в ці дні бити у дзвони, виділялися вправніші, що краще це робили й пізніше ставали дзвонарями. На свято Йордану в Назірній (околиця Коломиї) серце церковного дзвона гідзи змащували тим часником, що був на столі під час першої святвечері. Вважалося, що «зłodий, який десь краде, почує звук цього дзвона, то кине вкрадені речі, а сам утече» [10; 93].

По-іншому сприймалося звучання церковних дзвонів в обряді «похорону» горілки, коли в II пол. XIX ст. у Галичині громадськість активно боролася з пияцтвом. У пору впровадження особливо свідомими парафіянами в громаді й усій околиці тверезого способу життя, за спогадами очевидців, мелодійне звучання дзвонів допомагало підсилювати урочистість церемонії спільної присяги, яку проводив священник. Дзвоніння виділялися серед складових музичної мозаїки пафосного 17 січня 1875 р. у с. Карлів (до 1947 р., потім Прутівка на Снятинщині) з приводу «введення тверезості: Заревли дзвони, гукнули моздіри, задзвеніла нова, прекрасна, на це торжество призначена пісня» [39; 36].

Віддавна побутувало повір'я, що церковний дзвін може не тільки вилікувати якусь хворобу, а й відігнати від людини нечисту силу. Тому перед чи під час великої грози, граду били у дзвони, виголошували молитви, ворожили. Пояснює народну традицію використання биля, дзвінків і дзвонів звичай заповнювати простір голосом, звуком за допомогою сильного стуку, крику, дзвонінням. Утвердження в українців, як і решти слов'ян, дзвонів, власне, зумовлене тим, що давніше це був наймогутніший засіб створення звука. Присутність дзвонів у просторі, який охоронявся, служила гарантією недопущення туди всього злого. Сільські громади утримували в себе Градівника (Градбура, Хмарника) і платили йому за відвернення бурі, граду. З появою перед селом небезпечних хмар такі вмільці піднімалися на дзвіниці й били потрібним чином у дзвони. Цей звичай відобразився у фольклорі: *Дзвонит як на градову тучу* [13; т. 1; 766]; І. Франко, розтлумачуючи приповідку, зауважував, що вона означає голосне, сильне дзвоніння, крик на гвалт і ґрунтується на вірі в можливість розсіювання, «розбиття» дзвоніннями градових хмар. Різні обряди стосовно відвернення бурі мають чимало спільних рис з аналогічними ритуалами слов'янських народів, адже били в церковні дзвони під час бурі поляки, серби, хорвати. Щоправда, з поширенням австрійського панування на терени Галичини, разом з іншими змінами в церковному житті, 12 січня 1784 р. цісарським декретом заборонили вкорінений тут звичай «дзвонити на хмари» [29; 18–19].

Із початку XX ст. зі снятинської ратуші лунають соковиті удари дзвонів, відлиті 1909 р. К. Швабе в м. Бяла (тепер Бельсько-Бяла, Польща) для годинника цієї унікальної архітектурної споруди [19; 53]. Понад 100 років вони милують слух жителів і гостей міста. Однак прикро, що донині не відомі докладні описи цих дзвонів і хоча б перші чотири–шість звуків (вони добре чутні в палітрі обертонів кожного такого інструмента після хоча б помірного вдаряння в нього). Стосовно

ж згаданого майстра, то додамо, що виготовлені ним три дзвони (заввишки 73 см. і нижнім діаметром 80 см, відповідно 62,2 і 66,8; 39 і 49) 1923 і 1924 років є в коломийському соборі св. Михайла [20].

Дзвони повідомляли про пожежу членів створеного на Покутті спортивно-пожежного товариства *Січ* і вони спішили рятувати людей, їхнє добро. Це відобразила в поезії В. Лебедова (літературний псевдонім К. Малицької, 1872–1947): «Як ударить дзвін тривогу, / Як затліє стріха хат, / Линуть хлопці на підмогу, / Чи там ворог, чи там брат» [31; 10].

Дзвоніння використовувалися в різних громадських цілях, зокрема для повідомлення про початок воєн. У Сопові, що біля Коломиї, 1 липня 1914 р., коли прийшов посланець із міста до сільського уряду з наказом про загальну мобілізацію, парафіяни почали відразу бити у дзвони й трубити на сполох [34].

У 1920-і роки, коли формувався нинішній Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. о. Й. Кобринського (1818–1901 рр.), печеніжинський газда В. Тимінський привіз сюди дерев'яний, продовгуватий з отворами (для кращої акустики) дзвоник [41]. Його чіпляли худобі. Як експонат він зберігається й досі.

Чимале значення в плеканні шанобливого ставлення до дзвонарського мистецтва після сім'ї займали школа. Правильному сприйняттю канонічних дзвонінь допомагало вивчення богослужбових книг, використання в навчальних закладах не тільки дзвоників, а й невеликих дзвонів. Такий ідіофон (т. зв. задзвінний) є, наприклад, у с. Великому Ключеві при вході в типову давню школу, збудовану 1926 р. Подібний є в Народному музеї *Освіта Прикарпаття* (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника»). Такі дзвони для покутських шкіл, я правило, виготовляли в Калуші.

Серед багатьох функцій дзвонінь – сигнально-комунікативної, магічної, у їхньому звучанні віддавна виділяється мистецько-естетична. Особливо остання знайшла глибоке відображення в народній культурі [26], поезії та прозі. Відомості про дзвонарство Покуття відносяться в найбільш відомих студіях *Галицькі приповідки і загадки* [12] вчителя з Коломиї, а згодом Городенки, Г. Ількевича (1803–1841 рр.). Працю відредагували й опублікували 1841 р. брати Яків та Іван Головацькі (1814–1888; 1816–1899 рр.) у Відні (щоправда, опіка над виданням цих москвофілів спричинила, як вважає дослідник Коломийщини М. Савчук, значне нівелювання покутських особливостей зібраного етнографічного матеріалу). Усе ж ним послуговувалися мовознавці, зокрема І. Франко при підготовці *Галицько-руських народних приповідок* [13] (він у коломийській тюрмі мав нагоду наслухатися звучання ратушного дзвона й ідіофонів церков міста). Зібрані прислів'я та приказки як особливі духовні скарби українців, квінтесенції їхньої мудрості стали своєрідним заклик до глибшого вивчення народної культури Покуття. У ній широко згадані биля, дзвони й дзвіниці. Звісно, що прадавнє побутування дзвонів, їхнє феноменальне звучання, глибоке вкорінення в церковне й світське життя покутян не могли обійти своєю увагою його дослідники. Передовсім ті, хто присвячував свої студії містам і селам цього ареалу України [11–15, 20, 23, 34, 38]. На малярських, графічних роботах і світлинах вертикальною домінантою ландшафтів, як правило, є церкви й дзвіниці. Вони зображені, як і дзвони, на писанках, кахлях. Усе це виражає особливий стан душі й стиль мислення покутян.

Не випадково, узвичаєно про значення дзвонів, красу їхнього звучання, гучність, мелодійність тощо часто згадували в історіях міст і сіл із різних районів Покуття. У спогадах барвисто описується палітра багатообертонового звучання дзвонінь. Відповідно, серед джерел творчості прозаїків і поетів була та є музика дзвонів, традиції дзвонарства. Це добре відображено в укладеній М. Попадюком *Покутській хрестоматії* [36], в якій розкрито літературні надбання уродженців Снятинщини. Із творів В. Хроновича (1890–1973 рр.) дізнаємося про характерне звучання годинникових дзвонів, що зазвичай були на Покутті у вежах українських церков, німецьких кірх і католицьких костелів: «На вежі церкви вибила вже друга година» [36; 122]. Він же згадав про незабутній усім звук шкільного дзвоника [36; 115, 118]. Про значимість паламаря, котрий, як правило, відповідав у парафії за дзвоніння, довідуємося з вокального твору, записаного 1885 р. у с. Стецева від О. Войцеха *Гей, слаба ж я, слаба, відай же я вму* [36; 14–15] (розділ *Жартівливі пісні та пісні до танців*). Жінка з гумором просить привести до неї тих, кого любить і розповідає про свої їм подарунки. Після священника й дядя, рідних сестер і братів згадує цього церковного служку: «Тобі, паламарю, полотна на стан / Та щоби-с ми та видзвонив скоро день настав» [36; 14]. У новелі В. Стефаника *Сини люди «плугами... дзвонили»* [36; 69], а у творі *Марія – серпами* [36; 70]. Метафоричними образами зі складових дзвонарської культури вміло скористався Ю. Мережаний (1896–1983 рр.), у якого «вода якимись дивними дзвіночками заколисує темну нічку» [36; 130]. А в П. Голоти (1902–1949 рр.) життєва мета «дзвінка і молода» [36; 164], вона промовляє дзвінко [36; 165] і подібно лунає піснями [36; 164]. Навіть ліричний герой у поета хоче

«Топольним сумом прошуміти / І дзвінко зникнути в сонцях» [36; 166]. У прозовому творі В. Кархута (1905–1980 рр.) *Цупке життя* у досвідок «час від часу дзвінко вдаряла об камінь долівки крапля води» [35; 170]. В. Ткачук (1916–1944 рр.) свою книгу, «повнозвучну й розмаїту» (М. Попадюк), назвав *Золоті дзвінки* (1936 р.) [36; 190]. Про особливо приємне звучання дзвонів, коли церковний музикант використовує з їхнього набору середні й малі, згадав поет Г. Гришко (1919–2005 рр.) у творі *Я Покуття люблю*: «Як малиновий дзвін освячував день / Воскресіння Покутського краю» [36; 204]. І навпаки, в особливо трагічному контексті В. Северином (1927–1997 рр.) згадані дзвоніння, коли в пекельні роки російсько-радянської окупації на Великодні свята в голові конаючого воїна ОУН–УПА «все тихше дзвонили дзвони, сповіщаючи весь світ про воскресіння Господнє, – Христос воскрес!... Христос воскрес!...» [36; 225].

Дзвонарство Покуття знайшло відлуння не лише в студіях істориків, краєзнавців, фольклористів, етномузикологів, творах майстрів красного письменства, а й малярів і композиторів. З історії відомо, що коломийський міщанин Ф. Горбаш 1613 р. запросив до міста 300 низових козаків, які вчинили розправу над польською шляхтою та католицькими священиками [37; 94]. Тобто, його вчинок можна образно трактувати як биття у дзвони на сполох, клич. Мабуть тому калушський художник М. Гаталевич, який при написанні мистецьких робіт на історичну тематику тісно співпрацював із відомим дослідником краю В. Грабовецьким (1928–2015 рр.), назвав свою роботу *Страта в Галичі 1613 р. коломийського дзвонаря Ференца Горбаша...* [37; 97]. Уродженець Гвіздця Я. Пестрак (1878–1916 рр.), батьки якого з 1878 р. проживали в Коломиї, відомий своїми роботами на теми покутського побуту. Серед них є графіка *Дзвонарі*, поштові листівки *Великдень (Христос Воскрес!)* (зображено підлітків на дзвіниці), *Дзвін і ангелята* [25; 75, 47].

У вихідці з Коломиї композитора О. Козаренка в циклі *Страсті Христові* в кульмінації звучить удар цього ідіофона як початок катарсисного очищення; у завершенні частини *Ми бачили світло істини* композиції *Українська кафолічна літургія* цього ж автора імітуються церковні дзвоніння [22; 662]. Інший коломиянин – дослідник церковної музики, теж професор зі Львова й доктор мистецтвознавства Ю. Ясіновський, відповідно до своєї історико-культурологічної музикознавчої концепції, організував новітні студії української дзвонарської культури [22].

У дзвонів Покуття цікава історія, зокрема стосовно перипетій їхнього придбання, збереження в роки світових воєн тощо. Так, у Тисмениці один із великих дзвонів церкви св. Миколая 1942 р. активісти церковного братства на чолі з Ю. Волощуком (1893–1979 рр.) заховали в коваля М. Дубіцького (1904–1972 рр.), потім перенесли під ганок С. Вовчука (1892–1973 рр.) й аж 1989 р. знову встановили в нововідкритому храмі. Від того часу почалися пошуки інших тисменицьких дзвонів, один з яких (нижній діаметр бл. 65 см, відлитий 1763 р.) використовували в тодішньому Івано-Франківському обласному музично-драматичному театрі ім. І. Франка. Після переїзду цієї мистецької інституції в нове приміщення, уже пошкоджений інструмент, як розповів колишній директор Івано-Франківського краєзнавчого музею М. Паньків, передали в Манявський скит (його відбудували у 80-х роках ХХ ст.). Завдяки напису на дзвоні й лише за ухвалою Міністерства культури УРСР цю церковну пам'ятку дозволили повернути в Тисменицю. Але тільки в червні 1994 р. дзвін доставили сюди. Однак, оскільки він із тріщиною, то його використали в композиції пам'ятника Борцям за волю України [11; 203; 38]. Подібно в Коломиї на Площі Героїв є дзвін кінця ХХ ст. у пам'ятнику-комплексі.

Дзвоніння супроводжували покутян від колиски до труни, розраджували й захищали, згуртовували в часи бід і в дні всезагального торжества. Ця музика увійшла у свідомість як провісник добра й правди. Голос дзвона, що наповнений великою силою етичної дії, відобразився в народних віруваннях, пробуджував людську душу, закликав до совісті. У пору Великого посту він зазивав до покаяння, не залишав людину й після смерті, поєднуючи свій скорботний подзвін із голосінням за померлим, окрилював у пасхальну ніч сподіванкою вічного життя, коли гудіння великоднього благовіста сповняє душу надією дива – здійснення обітовань, її відродження. Дзвони були одним із засобів міжнародної боротьби. Різноманітні їхні функції, зокрема оберегова, укріпилися в звичаях покутян, що є поважним свідченням їхньої духовності. Важко переоцінити значення дзвонів у вихованні особистості. Значима роль, яку відігравало дзвонарство в житті сіл, містечок і міст Покуття, відобразилась у функціях дзвонів. Специфіка побутування дзвонів і їхніх звучань у різних ситуаціях знайшла широке відлуння в народній культурі нашого краю.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в розшуці й описі нових кампанологічних джерел і пам'яток Покуття, визначенні спектра звучань окремих значимих дзвонів, систематизації відомостей про побутування дзвонів і дзвонів на Опіллі, порівняльній характеристиці дзвонарства етнорегіонів Прикарпаття як запоруки цілісної його характеристики.

Рельєф на корпусі дзвона 1780 р. із с. Хлібичин [17, с. 69]. Знищений у I Світову війну.

Тисменицький дзвін 1763 р. Фото Івана Постоловського.

Список використаної літератури

1. Акты, относящиеся к истории Западной России (далі – Акты ЗР), собранные и изданные Археографическою Комиссиею: в 5 т. Т. I: 1340–1506. Санкт-Петербург : В типографии II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1846. 375 с.+15 с.
2. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе: в 35 т. Ч. I. Т. 4: Акты об унии и состоянии православной церкви с половины XVII в. (1648–1798). Киев : В университ. типограф., 1871. 99, 747 с.
3. Диплом, данный кайзером Австрийским Леопольдом II, подтверждающий равные права католической римской и греко-католической церковью на территории Галичины и Лодомерии. 8 июля 1790 г.). Нац. б-ка України ім. В. Вернадського. Ф. XVIII (Львівська греко-католицька митроп. консис.), Спр. 500. С. 1.
4. Жалованная грамота польского и венгерского короля Владислава III Ягелловича греко-русскому духовенству, о сравнении его в свободе и правах с духовенством римско-католическим, и в предоставлении ему в управу духовных судов и прежних церковных отчин. 22 марта 1443 г. Акты ЗР. Т. I. № 42. С. 56–57.
5. Окружная грамота польского короля С. Батория... 21 января 1584 г. Акты ЗР. Т. II: 1599–1637. Санкт-Петербург : В типографии II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1865, № 152. С. 179–180.
6. Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись с 1772 до конца 1800 г. Львов : Типограф. Ставропигийского ин-та, 1889. 436 с.

7. Петрушевич А. Дополнения к сводной галицко-русской летописи с 1772 до конца 1813 г., изданной во Львове 1887 г. Ч. III. Львов : Типограф. Ставропигийского ин-та, 1897. 519 с.
8. Баронч С., о. Пам'ятки міста Станиславова: іст.-краєзн. вид.; [пер. Р. Процак]. Івано-Франківськ : СІМІК, 2007. 144 с.
9. Білоус Ф. Церкви русскія в Галиції і на Буковині в сревненії с храмами і зданіями у інших, преімушественно у древніх народів. Коломия : [б. в.], 1877. 184 с.
10. Вайгель Л. Нарис про місто Коломию / передм. М. Савчук, М. Васильчук; пер. з пол. М. Васильчук, М. Кочержук. Коломия : Вік, 2008. 120 с.
11. Гавадзин В., Гавадзин В. Сакральнo-духовна спадщина Тисмениці. Тисмениця в минулому та сучасному: історія, економіка і культура: Матер. наук. краєзн. конф., присвяч. 950-річчю заснування м. Тисмениці (18 трав. 2012 р.). Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. С. 199–204. .
12. Галицькі приповідки і загадки. Зібрані Г. Ількевичем: Репринтне відтворення з вид. 1841 р. / ред. Н. Бічуя; авт. післямови Р. Кирчів. Львів, 2003. 144 с.
13. Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упорядкув. і пояснив др. І. Франко: 2-ге вид.: у 3-х т., Т. 1: А–Діти. 2-ге вид. Львів: Видавнич. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 832 с.; Т. 2: Діти–П'ять. 818 с.; Т. 3: Рабунок–ячмінь, 2007. 700 с.
14. Глянцев В. Дзвони – це голос рідної землі: [про закопані дзвони тисменицьких церков]. Вперед. Івано-Франківськ, 1989. 25 лип.
15. Городенко М. Таємниця царських воріт: нариси-дослідж. Косів : Благовіст, 1997. 128 с.
16. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / редкол.: П. Сохань (гол.) та ін. Київ : Наук. думка, 1991. (Пам'ятки іст. думки України). Т. 6. 1995. 680 с.
17. Жолтовський П. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. Київ : Наук. думка, 1983. 180 с.
18. За дзвони. Панова люлька. Легенди, найдавніші народні перекази, демонологічні оповідки, повір'я, записані в с. Великий Ключів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Зібрав і впоряд. М. Савчук. Івано-Франківськ, 1998. С. 8.
19. Киреева Р., Карий В. Ратуша – окраса Снятина. Снятин : Прут Принт, 2009. 76 с.
20. Кіндратюк Б. Дзвонарське мистецтво Коломийщини. Галичина / [гол. ред. М. Кугутяк]. Івано-Франківськ, 2006–2007. № 12–13. С. 313–321.
21. Кіндратюк Б. Особливості побутування дзвонарства на Косівщині. *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2014. № 3 (349). Травень-червень. С. 40–50.
22. Кіндратюк Б. Дзвонарська культура України : монографічне дослідження / наук. ред. Ю. Ясіновський. 2-ге, випр. і доп. вид. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2015. 912 с.+ CD (Історія укр. музики: Дослідження, вип. 19 / Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України).
23. Кіндратюк Б., Свідерська Г., Тугай Ю. Дзвонарство на Тлумаччині. Тлумач: історія та сучасність : матер. Всеукраїнської наук.-практич. конф., присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумача (Тлумач, 24 жовт. 2013 р.) / упор. А. Білас. Івано-Франківськ – Тлумач : Злагода, 2014. С. 134–142.
24. Кіндратюк Б., Семко С. До історії дзвонарства Рожнятівщини. Галичина / [гол. ред. М. Кугутяк]. Івано-Франківськ : [б. в.], 2011. № 18–19. С. 363–371.
25. Ковтун В., Полегенький С. Творчість Ярослава Пстрака у поштовій листівці: альбом-каталог. Коломия : Вік, 2003. 116 с.
26. Кольберг О. Казки Покуття / упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І. Хланти. Ужгород : Карпати, 1990. 327 с.
27. Кугутяк М., Паньків М. Топоніміка як історичне джерело Тлумаччини. *Тлумач: історія та сучасність*. С. 68–76.
28. Лаба В. Історія села Долина від найдавніших часів до 1939 р. Львів [б. в.], 2004. 80 с.
29. Лаба В. Літопис парафії Лолин. Львів : [б. в.], 2012. 60 с.
30. Лемківщина: у 2 т. Т. 2: Духовна культура / редкол.: С. Павлюк, Ю. Гошко, Р. Кирчів та ін. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2002. 422 с.
31. Літопис Коломийський: наук.-попул. вісник музею історії м. Коломиї. Січковий Батько – К. Трильовський. Коломия : [б. в.], 1992. № 1. 23 с.
32. Лозовський М. Село Лазі. Торонто – Нью-Йорк – Париж – Сідней, 1988. 192 с. (НТШ, серія «Український архів», т. 51: Ярославщина).
33. Мовна У. Звичаї та обряди українських пасічників Карпат і Прикарпаття (друга пол. XIX – початок XX ст.): монографія / НАН України, Ін-т народознавства. Львів : [б. в.], 2006. 208 с.
34. Нагірний В. Дзвони Коломийщини: рукопис (домаш. архів М. Савчука). 16 с.
35. Паньків М. Татарське лихоліття на Тлумаччині (друга пол. XV –XVIII ст.). *Тлумач: історія та сучасність*. С. 18–25.
36. Покутська хрестоматія. 2-ге вид., стереотип. / упоряд. та передмова М. Попадюк. Снятин : Прут Принт, 2008. 568 с.
37. Покуття: історико-етнографічний нарис / ПНУ ім. В. Стефаника. Львів : Манускрипт, 2010. 455 с.
38. Саковська О. Тисмениця має ким пишатися. *Вперед. Тисмениця*, 2006, 13 жовт. С. 6.
39. Сандуляк І. Село Карлів колись і тепер. Друге незмінене вид. Дітройт [б. в.], 1974. 76 с.
40. Сіреджук П. Тлумачьке староство 1772 року. *Тлумач: історія та сучасність*. С. 25–28.

41. Туркавський М. Етнографічна виставка Покуття в Коломиї / Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського. Перекл. з польс. А. Ємчук; передмов. і літерат.-худож. редакц. М. Васильчука. Коломия : Народний дім, 2004. 39 с.

42. Український фольклор: хрестом. для 5–11 кл. / упор. О. Бріцина, Г. Довженок, Н. Шумада, 2-е вид. Київ : Освіта, 1998. 752 с.

44. Ульріх фон Вердум. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672... через королівство Польське...; пер. з нім. та передм. «Україна XVII ст. очима іноземця» І. Сварник. Жовтень. Львів, 1983. № 9. С. 84–99; № 10. С. 89–105.

44. Як квіти стали дзвонами: легенда. *Дністрова хвиля*. Городенка, 1998. 16 квіт. С. 4.

45. Як лили дзвони: переказ. Панова люлька. Легенди, найдавніші народні перекази, демонологічні оповідки, повір'я, записані в с. Великий Ключів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Зібрав і впорядкував М. Савчук. Івано-Франківськ, 1998. С. 26.

References

1. Akty, odnosiuschiesia k istorii Zapadnoy Rossii (dali – Akty ZR), sobrannyye i izdannyye Arkheografitseskoyu Komissiiyu: v 5 t. T. I: 1340–1506. Sankt-Peterburg : V tipografii II otdeleniya sobstvennoy E. I. V. Kantseliarii, 1846. 375 s.+15 s.

2. Arkhiv Yugo-Zapadnoi Rossii, izdavaemyi vremennoi komissiei dlia razbora drevnikh aktov, vysochaishe uchrezhdennoi pri Kiievskom voiennom, Podolskom i Volynskom heneral-hubernatore: v 35 t. Ch. I. T. 4: Akty ob unii i sostoianii pravoslavnoi tserkvi s poloviny XVII veka (1648–1798). Kiiev : V universitetskoi tipografii, 1871. 99, 747 s.

3. Diplom, dannyi kaizerom Avstriiskim Leopoldom II, podvierzhdaiushchii ravnyie prava katolicheskoy rimskoy i hreko-katolicheskoy tserkvey na territorii Halichiny i Lodomerii. 8 iiulya 1790 h.). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni Volodymyra Vernadskoho. F. XVIII (Lvivska hreko-katolicheska mytrop. konsys.), Spr. 500. S. 1.

4. Zhalovannaya hramota polskoho i venhersckoho korolya Vladislava III-ho Iagellovicha greko-russkomu duchovenstvu, o sravnenii ego v svobode i pravakh s dukhovenstvom rimsko-katolicheskim, s v predstavlenii iemu v upravu dukhovnykh sudov i priezhnykh zerkovnykh otchin. 22 marta 1443 g. Akty ZR. T. I. № 42. S. 56–57.

5. Okruzhnaya gramota polskoho korolya Stefana Batorya... 21 ianvarya 1584 g. Akty ZR. T. II: 1599–1637. Sankt-Peterburg : V tipografii II otdeleniya sobstvennoy E. I. V. Kantseliarii, 1865, № 152. S. 179–180.

6. Petrushevich A. Svodnaya halitsko-ruskaya letopis s 1772 do kontsa 1800 hoda. Lvov : Tipograf. Stavropihiiskoho instituta, 1889. 436 s.

7. Petrushevich A. Dopolnieniia k svodnoi halitsko-ruskoii letopisi s 1772 do kontsa 1813 goda, izdannoii vo Lvove 1887 goda. Ch. III. Lvov : Tipograf. Stavropihiiskoho instituta, 1897. 519 s.

8. Baronch S., o. Pamiatky mista Stanyslavova: ist.-kraiezn. vyd.; [per. Roman Prozak]. Ivano-Frankivsk : SIMYK, 2007. 144 s.

9. Bilous F. Tserkvy russkyya v Halitsii i na Bukovyni v sravnenii s khramamy i zdaniiami u innykh, prieimushchestvenno u drevnikh narodov. Kolomyia : [b. v.], 1877. 184 s.

10. Vaigel L. Narys pro misto Kolomyiu / peredm. Mykola Savchuk, Mykola Vasyl'chuk; per. z pol. Mykola Vasyl'chuk, Myroslava Kocherzhuk. Kolomyia : Vik, 2008. 120 s.

11. Havadzyn V., Havadzyn V. Sakralno-dukhovna spadshchyna Tysmenytsi. Tysmenytsya v mynulomu ta suchasnomi: istoriya, ekonomika i kul'tura: Mater. nauk. kraiezn. konf., prysviach. 950-richchyu zasnuvannya m. Tysmenytsi (18 trav. 2012 r.). Ivano-Frankivs'k : Lileya-NV, 2012. S. 199–204.

12. Halyts'ki prypovidky i zahadky. Zibrani Hryhoriem Il'kevychem: Reprintne vidtvorennya z vyd. 1841 r. / [red. Nina Bichuya; avt. pisliamovy Romn Kyrchiv]. L'viv : [b. v.], 2003. 144 s.

13. Halyts'ko-rus'ki narodni prypovidky / [zibrav, uporiadkuv. i poiasnyv Dr. Ivan Franko]: 2 vyd.: u 3-kh tomakh, T. 1: A–Dity. 2-he vyd. L'viv : Vydavnych. centr LNU imeni Ivana Franka, 2006. 832 s.; T. 2: Dity –Piat. 818 s.; T. 3: Rabunok–iachmin', 2007. 700 s.

14. Hliantsev V. Dzvony – ce holos ridnoyi zemli: [pro zakopani dzvony tysmenytc'kykh cerkov]. Vpered. Ivano-Frankivs'k, 1989. 25 lyp.

15. Horodenko M. Taiemnyta tsarskykh vorit: narysy-doslidzh. Kosiv : Blahovist, 1997. 128 s.

16. Hrushevs'kyi M. Istoriya Ukrainy-Rusy: v 11 t., 12 kn. / [redkol.: P. Sokhan (holova) ta in.]. Kyiv : Nauk. dumka, 1991. (Pamiatky ist. dumky Ukrainy). T. 6. 1995. 680 s.

17. Zholtovs'kyi P. Khudozhnie zhyttya na Ukraini v XVI–XVIII st. Kyiv : Nauk. dumka, 1983. 180 s.

18. Za dzvony. Panova liulka. Legendy, naidavniishi narodni perekazy, demonolohichni opovidky, poviria, zapysani v s. Velykyi Kliuchiv Kolomyis'koho raionu Ivano-Frankivs'koyi oblasti. [Zibrav i vporiadkuv. Mykola Savchuk]. Ivano-Frankivs'k : [b. v.], 1998, s. 8.

19. Kyreieva R., Karyi V. Ratusha – okrasa Sniatyna. Sniatyn : PrutPrynt, 2009. 76 s.

20. Kindratiuk B. Dzvonnars'ke mystetstvo Kolomyishchyny. Halychyna / [hol. red. Mykola Kuhutiak]. Ivano-Frankivsk : [b. v.], 2006–2007. № 12–13. S. 313–321.

21. Kindratiuk B. Osoblyvosti pobutuvannya dzvonnarstva na Kosivshchyni. Narodna tvorchist' ta etnolohiya. Kyiv, 2014. № 3 (349). Traven'–cherven'. C. 40–50.

22. Kindratiuk B. Dzvonnarska kul'tura Ukrainy: monohraf. doslidzh. / [nauk. red. Iu. Iasinovs'kyi. 2-he, vypr. i dop. vyd. Ivano-Frankivs'k : Vyd-vo Prykarp. nats. un-tu im. V. Stefanyka, 2015. 912 s.+ CD (Istoriya ukr. muzyky: Doslidzhennya, vyp. 19 / In-t ukrainoznav. im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy).
23. Kindratiuk B., Sviders'ka H., Tuhay Iu. Dzvonnarstvo na Tlumachchyni. Tlumach: istoriya ta suchasnist': mater. Vseukrainskoyi nauk.-prakytn. konf., prysviachenoyi 800-richchyu zasnuvannya m. Tlumacha (Tlumach, 24 zhovt. 2013 r.) / [upor. Andriy Bilas]. Ivano-Frankivs'k – Tlumach : Zlahoda, 2014. S. 134–142.
24. Kindratiuk B., Semko S. Do istorii dzvonnarstva Rozhnativshchyny. Halychyna / [hol. red. Mykola Kuhutiak]. Ivano-Frankivs'k : [b. v.], 2011. № 18–19. S. 363–371.
25. Kovtun V., Polehen'kyy S. Tvorchist' Iaroslava Pstraka u poshtoviy lystivtsi: al'bom-kataloh. Kolomyia : Vik, 2003. 116 s.
26. Kol'berh O. Kazky Pokuttya / [uporiad., pidhot. tekstiv, vstup. st., prymit. ta slov. Ivana Khlanty]. Uzhhorod : Karpaty, 1990. 327 s.
27. Kuhutiak M., Pan'kiv M. Toponimika iak istorychne dzherelo Tlumachchyny. Tlumach: istoriya ta suchasnist', S. 68–76.
28. Laba V. Istoriya sela Dolyny vid naidavnishykh chasiv do 1939 roku. Lviv : [b. v.], 2004. 80 s.
29. Laba V. Litopys parafiyi Lodyn. L'viv : [b. v.], 2012. 60 s.
30. Lemkivshchyna: u 2 t. T. 2: Dukhovna kul'tura / [redkol.: Stepan Pavliuk, Iuriy Hoshko, Roman Kyrchiv ta in.]. L'viv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2002. 422 s.
31. Litopys Kolomyiskyy: nauk.-popul. visnyk museyu istoriyi m. Kolomyi. Sichovyy Bat'ko – Kyrylo Trylovs'kyy. Kolomyia : [b. v.], 1992. № 1. 23 s.
32. Lozovs'kyy M. Selo Lazy. Toronto – Nyu-Iork – Paryzh – Sidney, 1988. 192 s. (NTSH, seriya «Ukrains'kyy arkhiv», t. 51: Iaroslavshchyna).
33. Movna U. Zvychai ta obriady ukrains'kykh pasichnykiv Karpat i Prykarpattya (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittya): monohrafiya / NAN Ukrainy, In-t narodoznavstva. L'viv : [b. v.], 2006. 208 s.
34. Nahirnyy V. Dzvony Kolomyishchyny: rukopys (domash. arkhiv M. Savchuka). 16 s.
35. Pan'kiv M. Tatars'ke lykholittya na Tlumachchyni (druha polovyna XV –XVIII st.). Tlumach: istoriya ta suchasnist'. S. 18–25.
36. Pokuts'ka khrestomatiia. 2-he vyd., stereotyp. / [uporiad. ta peredmov. Myroslav Popadiuk]. Sniatyn : PrutPrynt, 2008. 568 s.
37. Pokuttya: istoriko-etnografichnyy narys / PNU im. V. Stefanyka. L'viv : Manuscript, 2010. 455 s.
38. Sakovs'ka O. Tysmenytsya maye kym pyshatysya. Vpered. Tysmenytsya, 2006, 13 zhovt. S. 6.
39. Sanduliak I. Selo Karliv kolys' i teper. Druhe nezminene vyd. Dytroit : [b. v.], 1974. 76 s.
40. Siredzhuk P. Tlumats'ke starostvo 1772 roku. Tlumach: istoriya ta suchasnist'. S. 25–28.
41. Turkavs'kyi M. Etnografichna vystavka Pokuttya v Kolomyi / Kolomyis'kyy muzey narodnoho mystetstva Huzulshchyny ta Pokuttya im. Iosafata Kobryns'koho. [perekl. z pol's. Andriany Iemchuk; peredmov. i literat.-khudozh. redahuv. Mykoly Vasyl'chuka]. Kolomyia : «Narodnyi dim», 2004. 39 s.
42. Ukrains'kyy fol'klor: khrestom. dlya 5–11 kl. / [upor. O. Britsina, H. Dovzhenok, N. Shumada]. 2-e vyd. Kyiv : Osvita, 1998. 752 s.
43. Ul'rikh fon Verdm. Shchodennyk podorozhi, iaku ia zdiisnyv u roky 1670, 1671, 1672... cherez korolivstvo Pol'ske...; per. z nim. ta peredm. «Ukraina XVII st. ochyma inozemtsy» I. Svarnyk. Zhovten. L'viv, 1983. № 9. S. 84–99; № 10. S. 89–105.
44. Iak kvity staly dzvonamy: lehenda. Dnistrova khvylya. Horodenka, 1998. 16 kvit. S. 4.
45. Iak lyly dzvony: perekaz Panova liul'ka. Legendy, naidavnishi narodni perekazy, demonolohichni opovidky, povirya, zapysani v s. Velykyy Kliuchiv Kolomyis'koho rainu Ivano-Frankivs'koyi oblasti. [Zibrav i vporiadk. Mykola Savchuk]. Ivano-Frankivs'k, 1998. S. 26.

ДЗВОНАРСТВО ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО РЕГИОНА ПОКУТТЯ

Киндратюк Богдан Дмитриевич – доктор искусствоведения, доцент,
профессор кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования
научно-исследовательского ин-та искусств ГВУЗ «Прикарпат. нац. ун-т им. В. Стефаника»,
г. Ивано-Франковск

На основании широкого круга источников впервые выделено функционирование колоколов и функции их музыки в историко-географическом регионе Украины Поку́ття (Покуте). Кроме церковного использования перед, во время и после богослужения, эти уникальные инструменты, как и сооружения для них, выполняли важную роль в светской жизни. Показано стремление прихожан иметь набор дорогих во все времена колоколов. Вспоминаются памятники колокольного литья в этнорегионе. Специфика бытования колоколов и звонов в разных ситуациях отобразилась в народной культуре Покуття, творчестве его прозаиков и поэтов, мастеров визуальных искусств, композиторов.

Ключевые слова: колокола, звонки, звоны, колокольни, Поку́ття, богослужение, светская жизнь, литье, функции звонов.

BELLS AND BELLING IN LIVES OF POKUTTIA RESIDANCES

Kindratiuk Bohdan – Doktor of Art Criticism, Docent, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

Using a wide range of sources, the existence of the bells and the functions of their music in lives of Pokuttia inhabitants are outlined. In addition to its church using before, during and after Liturgies, these unique instruments had an important role in secular life. The aspiration of parishioners to have a set of expensive bells at all times is shown. The unique sinking monuments of foundry on the territory of the region were mentioned. Specificity of the existence of bells and their sounds in different situations, the creativity of its writers, masters of visual arts, composers was widely echoed in folk culture of Pokuttia.

Key words: bells, calls, bellringing, Liturgy, secular life, bell towers, foundry, bell functions. Pokuttia.

UDK 780.633.1(477.86)

BELLS AND BELLING IN LIVES OF POKUTTIA RESIDANCES

Kindratiuk Bohdan – Doktor of Art Criticism, Docent, Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

The aim of this paper is to make characteristics on the basis of complex campanalogical sources in this area of Prekarpathian region, of such culturological phenomenon as bell-ringing of Pokuttia.

Research methodology. It is important to show the development of such a decisive factor in the history of culture, art, folklore and morality as the phenomenon of bells, church and secular bell-ringing. The bells from Pokuttia and their manufacturers are well-known. This region was an important location in trading, which contributed to the purchase of bells or materials for their casting. Some of these instruments also can be heard today.

Results. The attention of Pokuttia people has long distinguished among components of the sound environment the sounds of the bell with different meaning, and even more, harmony and polyrhythm of church statutory bell-ringing. In addition to the canonical use of bells before, during and after church service, they also had another significance in life of the Pokuttia people: they reported death and sounded at the funeral, united during natural and social calamities, summoned to the Veche; small bells called to school. Bell-ringing was dominant in the sound palette of a medieval city, it was the language used by authorities to interact through the magistrate with the citizens. Everyone understood what each bell signal meant. It corrected the actions of the public. The beats of clock bells while indicating the time gave pulse and rhythm to the life coming from bell towers of churches, monasteries, city hall. The bells have long been necessary for defense, the transmission of signals and the convening of troops to the castle. The bell-ringing strengthened the spiritual power of people, it was a helpful force that healed. These percussion instruments sounded, at times, along the sound of cannons to celebrate festive days and various celebrations. Unfortunately, bells often suffered from military operations, robberies, and the most damage to these historical monuments, peculiar examples of artistic casting was caused by the militaristic needs of world wars, the anti-religious communist campaign. Operation of bells and their sounds was reflected in the folk culture of Pokuttia, the works of its writers and poets, masters of visual arts, composers.

Novelty. Using a wide range of sources, the existence of the bells and the functions of their music in lives of Pokuttia inhabitants are outlined.

The practical significance. The aspiration of parishioners to have a set of expensive bells at all times is shown. The unique sinking monuments of foundry on the territory of the region were mentioned. Specificity of the existence of bells and their sounds in different situations, the creativity of its writers, masters of visual arts, composers was widely echoed in folk culture of Pokuttia.

Key words: bells, calls, bellringing, Liturgy, secular life, bell towers, foundry, bell functions. Pokuttia.

Надійшла до редакції 27.09.2018 р.

УДК 7.031

**ТЕОРІЇ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ ПЕРВІСНОГО МИСТЕЦТВА
У ДОСЛІДЖЕННЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

Бондарчук Ярослава Віталіївна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри
документознавства та інформаційної діяльності,
Національний університет «Острозька академія», м. Острог
doi.org/10.35619/ucpm.vi26.22
Yaroslava.Bondarchuk @ oa.edu.ua

Зроблено порівняльний аналіз двох протилежних точок зору на виникнення і розвиток первісного мистецтва, а саме: теорій А. Брейля, А. Столяра та ін., які вписуються в рамки парадигми культурного матеріалізму і стверджують виникнення мистецтва з практичних потреб повсякденного життя, і концепцій М. Чмихова, В. Юрковця, Ю. Шилова, О. Гурштейна, М. Холла, які пов'язують виникнення і розвиток мистецтва з релігійною потребою звернення до надприродної сили.